

Speltheorie en milieubeleid. Een reactie

Ad van den Biggelaar

De auteur is algemeen directeur van de Stichting Natuur en Milieu

Onder de titel 'Speltheorie en milieubeleid' beschrijft Huib Pellikaan in *Beleid & Maatschappij*, 1996/3 het dilemma van de calculerende burger in het perspectief van het Prisoners Dilemma en het Assurance Game. Zijn beschrijving van deze speltheorieën is zonder meer interessant. Centrale vraag daarbij is op welke wijze vormen van coöperatie tot stand kunnen worden gebracht in situaties waarin het voor het individu aantrekkelijk is om zich daaraan te onttrekken. Deze situatie treffen wij vaak aan bij de aanpak van milieuproblemen; oplossing daarvan lukt immers alleen indien alle veroorzakers gezamenlijk het probleem echt aanpakken en daar offers voor brengen.

Allereerst valt op dat de schrijver erg gehaast afstand neemt van het prisoners dilemma, en het verduistert maakt aan de Raad voor het Milieubeheer en de Raad voor het Milieu- en Natuuronderzoek al te gemakkelijk directe regulering door de overheid aan te bevelen. *'Het is niet voldoende het gedrag van personen waar te nemen en vervolgens dit gedrag te interpreteren alsof dit gedrag preferenties onthult'*, zo stelt hij. Hier wreekt zich wellicht dat de schrijver het dilemma eenzijdig wetenschappelijk wil beschrijven, waardoor het contact met de beleidspraktijk verloren gaat. Zo constateert het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne (RIVM) in de Milieubalans 1996: *'De direct en indirect milieudruk veroorzakende activiteiten gerelateerd aan de consumptieve bestedingen zijn in 1995 verder toegenomen ...'* En even verder zegt het RIVM: *'Het beleid dat is ingezet via technische maatregelen bij de op productie gerichte doelgroepen is succesvol geweest. De grootste emissiereducties zijn hier doorgegaan samengegaan met een krachtige stimulans van het beleid in de vorm van geboden en verboden, hoge heffingen en subsidies, en goede kwaliteit van*

de handhaving.' Weliswaar gaat het hier niet om individuele burgers maar om productiegerichte doelgroepen, maar in een prisoners dilemma-situatie zullen beide groepen soortgelijk gedrag vertonen. Het pleidooi van beide adviesraden voor directe regulering is dus kennelijk zo gek nog niet. Desondanks acht de schrijver empirisch onderzoek nodig om de preferenties van individuen te meten. Het is jammer dat hij zijn stellingname in dezen niet nader onderbouwt, maar wellicht komt dat omdat hier sprake is van een samenvatting. Het gevolg is ook dat de schrijver weliswaar uitvoerig stilstaat bij de theorie van het prisoners dilemma, maar vervolgens al te lichtvoetig over de fraaie analyses van het prisoners dilemma heenstapt, zoals deze met name zijn beschreven door Van Asperen in 'Het bedachte leven; Beschouwingen over maatschappij, zingeving en ethiek'. Zij constateert onder meer dat de diepere aard en achtergronden van de milieuproblematiek de diverse (economische) actoren in een positie plaatsen die het hen vrijwel onmogelijk maakt 'geheel op eigen kracht' dilemma's te doorbreken: *'...in grote, diffuse groepen die zich in een prisoners dilemma-gestructureerde situatie bevinden in relatie tot de produktie van een welomschreven goed (stand van zaken), is een centrale instantie die de informatie verzamelt en ontduiking opspoort en bestraft onontbeerlijk om een situatie van coöperatie tot stand te brengen...'* (Van Asperen, 1993).

Het al te gemakkelijk afstand nemen van het prisoners dilemma wordt ongetwijfeld ingegeven door de uitkomsten van onderzoek dat de schrijver samen met enkele collega's in opdracht van het Ministerie van VROM heeft uitgevoerd. Daar zou ik enkele opmerkingen bij willen maken.

Allereerst meen ik dat de schrijver de preferentie-

ordering van het prisoners dilemma (PD-ordering) onjuist weergeeft. Hij hanteerde daartoe de onderstaande uitkomstenmatrix.

		De andere personen	
		coöperate	defect
Individu	coöperate	milieuvervuiling neemt <i>niet</i> toe, individu maakt wel kosten Q	milieuvervuiling neemt <i>wel</i> toe, individu maakt wel kosten S
	defect	milieuvervuiling neemt <i>niet</i> toe, individu maakt geen kosten P	milieuvervuiling neemt <i>wel</i> toe, individu maakt geen kosten R

Indien in de PD-ordering – zoals de schrijver zelf stelt – een rationeel persoon zich altijd als zwartrijder zal opstellen, is de PD-ordering hier niet $P > Q > R > S$, maar $P > R > Q > S$. Van wezenlijker belang is echter het volgende.

De conclusie van dit onderzoek luidt – het ging om drie milieuvraagstukken die werden voorgelegd – dat slechts een zeer gering aantal respondenten een prisoners dilemma-ordering heeft. De meeste respondenten kiezen voor coöperatief (= oplossingsgericht) gedrag, ook als dat geld kost en kiezen als tweede preferentie vaak voor de bereidheid tot extra betalen, zelfs indien het milieu daar niets mee opschiet. Gerelateerd aan de uitkomstenmatrix stellen de onderzoekers vast dat de meeste respondenten kiezen voor de coöperatieve ordeningen $Q > S > P > R$ en $Q > P > S > R$.

Analyse van de ordening van de preferenties uit dit onderzoek doet zacht gezegd vermoeden dat er op enige – zo niet grote – schaal sprake is van sociaal gewenste beantwoording door de respondenten. Opmerkelijk is dat in beide ordeningen primair wordt gekozen voor het milieudoel – en dat is goed – waarbij het individu wel kosten maakt (Q); en dat terwijl hetzelfde doel bereikbaar is zonder kosten (P)! Nog merkwaardiger is dat een ordening wordt gevonden, waarin de keuze voor toenemende milieuvervuiling waarbij het individu wel kosten maakt (S), hoger scoort dan de keuze voor niet toenemende milieuvervuiling en zonder kosten voor het individu (P). Daaruit moet worden afgeleid dat de respondenten in ieder geval kiezen voor extra kosten en het te bereiken milieudoel als secundair aanmerken. De

doelrationaliteit van het individu is dus zoek.

Er zijn nu twee mogelijkheden:

– Of er is inderdaad sprake van sociaal gewenste beantwoording en dan zal het individu zich in de praktijk anders gedragen dan hij in de enquête zegt te doen. In de praktijk van alledag zijn er tal van voorbeelden die daarop duiden. Dat valt niet alleen af te leiden uit de snel groeiende automobiliteit en het gezinsenergiegebruik (algemeen als milieubelastend erkend), maar ook uit de matige tot geringer consumentenbelangstelling voor biologische producten en retourverpakkingen die inderdaad wat duurder zijn. In dat geval dient de overheid – zoals door Van Asperen aanbevolen – zijn rol in een prisoners dilemma-gestructureerde situatie te spelen. Het gaat dan overigens niet alleen om maatregelen in de richting van de burger, maar ook – en vaak vooral – om maatregelen naar de aanbodzijde van de economie.

– Of er is sprake van het ontbreken van doelrationaliteit bij het individu. Ook in dat geval zal de overheid moeten interveniëren, omdat anders de doelstelling niet wordt gerealiseerd. Die interventie zal dan overigens ook een belangrijke communicatie-component moeten bevatten, omdat klaarblijkelijk voor de burger dan onduidelijk is waar het met de milieubeleidsdoelen om gaat; niet primair om extra kosten in rekening te brengen, maar om een probleem op te lossen.

Hoe dan ook is de uitsmijter van de schrijver: ‘*De calculerende burger kan worden verbannen naar het rijk der fabelen*’, volstrekt voorbarig. Gedragingen van zestien miljoen burgers in een complexe marktgeoriënteerde samenleving laten zich niet vangen in theoretische modellen en een paar enquêtes. Het gaat hier – voor de goede verstaander – niet om het ‘in de beklagdenbank zetten van de calculerende burger’. Wel gaat het om de notie, dat bij grote en complexe milieuvraagstukken het door de individuele burger ervaren ‘Verantwoordingsbereik’ verregaand wordt overschreden. Hij kan als het ware de ratio van coöperatie in verband met de probleemoplossing niet overzien. En dit geldt ook voor grote delen van – vooral – het midden- en kleinbedrijf, dat dan ook niet voor niets vaak pleit voor heldere – desnoods scherpe – normstelling, regels, en handhaving. Het ware beter geweest indien de schrijver zijn bevindingen eerst eens had getoetst aan de feitelijke gedragingen van burgers.